

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИДАКТИКИ СЕРЕДНЬОЇ І ВИЩОЇ ШКОЛИ

УДК 373.5.011.3–052.3:37.091.26

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ УСПІШНОСТІ УЧНІВ

Ольга Біляковська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, 79000, Львів, Україна*

Проаналізовано різні підходи науковців-психологів щодо оцінювання успішності школярів. Розглянуто психологічні особливості впливу оцінки на навчальну діяльність учнів.

Ключові слова: оцінка, оцінювання, екзамен, навчальна діяльність, успішність.

Постановка проблеми. Оцінювання навчальних досягнень учнів є одним із необхідних компонентів навчально-виховного процесу, оскільки дає змогу одержати якісну характеристику засвоєння учнями навчального матеріалу. Вчитель має змогу оцінити позитивні і негативні аспекти своєї роботи, і, по можливості, вносити зміни в методи роботи, шукаючи той індивідуальний стиль, який і творить справжнього педагога, та й учень не стоїть осторонь процесу оцінювання, виробляючи своє ставлення до оцінювальних знань, адже думка друзів, товаришів, батьків про його шкільні успіхи йому не байдужа.

Зауважимо, що оцінка – це не лише педагогічне поняття, а й філософське, соціально-психологічне явище, яке має важливе значення для життєдіяльності людини. Психологи та педагоги спеціально вивчають вплив оцінки на дитину. Лише їхні спільні зусилля дають змогу досконаліше дослідити та розвинути такий важливий компонент контролю, як оцінювання. Оцінювання – процесуальний і коригуючий компонент пізнавального процесу. Воно проходить крізь почуття, мислення та має на меті характеризувати пізнання людиною всієї оточуючої її дійсності. Оцінювання проходить через увесь пізнавальний процес, а тому є результатом як кожного його кроку окремо, так і всього процесу загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему оцінювання успішності учнів досліджували багато науковців, педагогів-новаторів (А. Алексюк, Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєв, С. Гончаренко, Н. Буринська,

І. Лернер, В. Паламарчук, П. Сікорський, В. Сухомлинський, С. Сухорський, О. Ярошенко та ін.), які висвітлювали такі питання, як суть і функції оцінювання, критерії оцінювання навчальних досягнень учнів, удосконалення оцінювальної шкали, вимоги до контрольної-оцінювальної діяльності, причини формалізму в оцінюванні. Однак для нашого наукового пошуку цінними є дослідження, у яких розкрито психологічні аспекти оцінювання. Адже багато науковців (Б. Ананьєв, О. Леонтєв, А. Лурія, А. Маркова, С. Шацький, А. Ліпкіна та ін.) у своїх працях, акцентуючи на різних підходах до контролю та оцінювання, зосереджували увагу на психологічних особливостях оцінювання, на його позитивному чи негативному впливі на навчальний процес та на розвиток особистості школяра.

Формулювання мети статті. Мета статті – висвітлити психологічні аспекти оцінювання навчальних досягнень учнів у контексті впливу оцінки на навчальну діяльність та розвиток особистості школяра.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи підходи науковців до процесу оцінювання успішності учнів у психолого-педагогічній літературі, можемо простежити різне ставлення до цього процесу. Наприклад, С. Шацький виступав проти оцінок та іспитів, водночас звертав увагу на те, що облік та оцінювання мають бути основою успішного навчання. Вчений зазначав, що навчання у школі повинно захопити усіх цікавою справою, а щоби це вдалося, необхідно навчити учнів працювати, вчити вчитись, вселяти віру в те, що кожен може успішно оволодіти предметом. Вчений, визначивши головні вимоги до оцінки, зауважував, що потрібно оцінювати не особистість дитини, а її працю з врахуванням тих умов, в яких вона виконувалась. Окрім того, він пропонував вести систематичний облік і оцінювання результатів навчання [9, с. 224–230].

Деякі науковці виступали проти будь-якого оцінювання, вважаючи, зокрема, що оцінка негативно впливає на психіку учня. Проте А. Ліпкіна у процесі експериментального дослідження впливу оцінки на навчальну діяльність учня та на його самооцінку виявила, що 98% дітей бажає, щоб їхня навчальна діяльність була оцінена вчителем [5, с. 34]. Як приклад, дослідниця наводить спостереження Джемса, де доведено, що в навчальних закладах, які приховують бали (оцінки) у таємниці від учня, втрачається кінцева ціль праці школяра, і він часто страждає від почуття незавершеності і невідомості. Водночас, цікавими на наш погляд, є дані експерименту, у якому досліджувались три групи дітей. Перша група дітей у процесі навчання всіляко заохочувалася, діти з іншої групи – ганьбилися, а третя група – ніяк не оцінювалася. Найгіршим виявився результат у тих дітей, яких зовсім не оцінювали [4, с. 7]. Цей експеримент яскраво довів те, що людина, яка виконує певну роботу, потребує й очікує оцінювання своєї праці. Очевидно, що здебільшого вона потребує заохочення, позитивної оцінки, її дуже

засмучує негативна оцінка, але зовсім вибиває з колії, пригноблює, паралізує бажання працювати байдужість, ігнорування її праці.

Доцільно було б згадати висловлювання відомого психолога Б. Ананьєва, що “відсутність оцінки є найгірший вид оцінки, оскільки цей вплив не орієнтуючий, а дезорієнтуючий, не позитивно-стимулювальний, а депресуючий об’єкт, що спонукає людину робити власну самооцінку не на основі об’єктивної оцінки, в якій відображено дійсні його знання, а на досить суб’єктивних тлумаченнях натяків, незрозумілих ситуацій, педагогів і учнів. Інтонація, жест, міміка педагога набувають особливого смислового значення для учнів власне тоді, коли вони оцінюються звичайним чином” [1, с. 145]. Учений був переконаний, що знання учнів будуть системними, конкретними, дієвими лише у тому випадку, коли глибоко, всебічно відбуватиметься процес засвоєння їх школярами. Крім цього, “міра цього засвоєння” повинна постійно визначатися, плануватися і враховуватися протягом усього навчального процесу. Б. Ананьєв не погоджувався із скасовуванням екзаменів, наголошуючи, що тоді потрібно відмовитись від усякого опитування, оскільки його природа також нагадує випробовування. Тому, за переконаннями вченого, стверджувати про афектність іспиту є недоцільним, цілком помилковим, оскільки відривається афект від волі і мислення [1, с. 136]. У своїх працях видатний учений виділяє потік так званих “парціальних оцінок”, які проходять через увесь процес навчання. Вони виступають у формі окремих оцінювальних звернень і впливів педагога на учня у процесі опитування.

Окрім цього, аналізуючи процес оцінювання, ми переконалися у потребі того, що треба брати до уваги ставлення учня до оцінювання його знань, умінь і навичок, а також те значення, яке відіграє оцінка для його психологічного комфорту. А. Маркова, використовуючи психологічний підхід, зазначала два різних аспекти ставлення учня до оцінки. Оцінка характеризується об’єктивними і суб’єктивними ознаками: об’єктивно визначає рівень навчальних досягнень учня і водночас суб’єктивно кожний викладач визначає критерії і засоби оцінювання, а учень суб’єктивно сприймає результати оцінювання. Ці два аспекти ставлення до оцінки взаємозв’язані, але не завжди максимально корелюють. Зокрема, учень знає і розуміє, що він вчиться погано, що успішність у нього є дуже низькою, але це його задовольняє й усвідомлюється ним. Водночас є й протилежні випадки, наприклад, коли за гарною успішністю приховується внутрішнє незадоволення собою і прагнення до подальшого підвищення рівня знань, до самовдосконалення. Це є свідченням (в обох випадках) того, що об’єктивне значення оцінки і її психологічний зміст для учня не завжди збігаються. А тому, щоб виявити справжні мотиви учіння школярів відповідно до успішності, необхідно визначити зв’язок оцінки з домінуючими мотивами

навчання, тобто той зміст, який має оцінка для кожного учня зокрема. Дослідниця аналізувала криву успішності учнів як один з найбільш простих об'єктивних показників зміни ставлення учнів до оцінки. Стабільна успішність, яка найчастіше трапляється в учнів молодших та старших класів, свідчить, що учні намагаються вчитися стабільно весь навчальний рік і не надають особливого значення оцінці. А от у багатьох учнів середніх класів простежується явно виражена “пульсуюча” крива успішності. Це є свідченням того, що оцінка набуває для учнів особливого значення, стаючи ефективним засобом самоутвердження. Отже, «пульсуюча» крива успішності – це один із симптомів домінування в учнів зовнішньої мотивації учіння. Виникнення стійкої навчально-пізнавальної мотивації веде до стабілізації кривої оцінок, до зникнення “пульсуючої” кривої успішності й до поступового зростання успішності. В цьому випадку оцінка відображає наявний рівень знань учня і за об'єктивним значенням, і за суб'єктивним змістом, значення та зміст оцінки збігаються [6, с. 31–33].

Продовжувачем позицій психологічного комфорту учня на уроці є також І. Кухарев, який, аналізуючи оцінювання знань учнів, акцентував на важливості психологічних аспектів уроку під час оцінювання. Не слід допускатися до того, щоби виставляти оцінку за раніше визначеним стереотипом учня (безнадійний, здібний, неприємний). Критеріями оцінювання знань учнів, на думку вченого, є об'єктивність, всебічність, відкритість і ясність, дієвість. Вчений зауважував, що не можна оцінювати відповідь учня залежно від його дисциплінованості та поведінки на уроці [3, с. 51–52]. Ми, на жаль, маємо достатньо негативних прикладів оцінювання учня не за знання, а за поведінку, коли порушувалися всі педагогічні принципи.

З огляду на це, цінним є бачення процесу оцінювання видатним педагогом В. Сухомлинським, який радив гуманізувати оцінювання та взагалі не ставити ніяких оцінок, якщо знання в учнів туманні, коли в їх уявленні про речі та явища, які вивчаються, є якісь неточності. Головне, щоб оцінка не була мірилом та головним критерієм особистості дитини. На засторогу вчителям видатний педагог зазначав, що “найголовніше заохочення і найсильніше (та не завжди дійове) покарання в педагогічній праці – оцінка. Це найгостріший інструмент, використання якого потребує величезного вміння та культури” [8, с. 167], “оцінюйте розумову працю дитини лише тоді, коли вона дає хоч би незначні позитивні наслідки. Умійте бачити і відчувати в кожному неповторну людську індивідуальність” [7, с. 287].

Висновки. Безумовно, що “оцінювання – важкий і тривалий процес, але він буде марним, коли його не використовувати для розвитку... Головне правило оцінювання – подавати інформацію у позитивному, а не в негативному світлі. Це подання – важливий показник формування, тому його

потрібно розробляти стратегічно й доступно” [2, с. 136]. Ось чому таким важливим чинником оцінювання є гуманний підхід до особистості учня з урахуванням того, що він знає і в чому є потреба йому допомогти, дати шанс на подальший розвиток.

1. *Ананьев Б. Г.* Избранные психологические труды: [2 т.] / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 288 с.
2. *Гопкінз Д.* Оцінювання для розвитку школи / пер. з англ. Г. Вець / Д. Гопкінз. – Львів : Літопис, 2003. – 256 с.
3. *Кухарев И. В.* На пути к профессиональному совершенству: Книга для учителя / И. В. Кухарев. – М. : Просвещение, 1990. – 159 с.
4. *Липкина А. И.* Критичность и самооценка в учебной деятельности / А. И. Липкина, Л. А. Рыбак. – М. : Просвещение, 1968. – 141 с.
5. *Липкина А. И.* Самооценка школьника / А. И. Липкина. – М. : Знание, 1976. – 64 с.
6. *Маркова А. К.* Мотивация учения и ее воспитание у школьников / А. К. Маркова, А. Б. Орлов, Л. М. Фридман. – М. : Педагогика, 1983. – 64 с.
7. *Сухомлинський В.О.* Вибрані тв. [у 5 т.]. – К. : Рад. шк., 1977. – Т. 5. – 640 с.
8. *Сухомлинський В.О.* Вибрані тв. [у 5 т.]. – К. : Рад. шк., 1976. – Т. 3. – 670 с.
9. *Шацкий С. Т.* Избранные пед. соч. [у 2 т.]. – М. : Педагогика, 1980. – Т.1 – 304 с.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDENT ASSESSMENT

Olha Bilyakovska

*Ivan Franko National University of L'viv
Tuhan-Baranovsky Str., 7, UA-79005 L'viv, Ukraine*

The author of the article analyses different psychological approaches to student assessment. She defines psychological characteristics of a mark and its influence on the schoolchildren's learning activity.

Key words: a mark, assessment, an examination, learning activity, progress in studies.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОЦЕНИВАНИЯ
УСПЕВАЕМОСТИ УЧЕНИКОВ**

Ольга Биляковская

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Туган-Барановского, 7, 79000, Львов, Украина*

Проанализированы разные взгляды ученых-психологов на процесс оценивания успеваемости школьников. Рассмотрены психологические особенности воздействия оценки на учебную деятельность учеников.

Ключевые слова: оценивание, оценка, экзамен, учебная деятельность, успеваемость.

Стаття надійшла до редколегії 18.09.2012

Прийнята до друку 14.11.2012